

4. Авлоқулов. А. З. Молиявий натижалар ҳисоби ва аудити методологиясини такомиллаштириш. диссертацияси автореферати. 2019й.
5. Соколов Я.В. Финансовый результат как цель бухгалтерского учета / Я.В.Соколов, М.Л.Пятов. //Бухгалтерский учет. – 2007. – № 21. – С. 56-59.
6. Салова А.А. Понятие, сущность и значение финансового результата предприятия. //Альманах современной науки и образования, № 7 (120) 2017.
7. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия: учебник / Савицкая Г.В. – М.: Инфра-М, 2013. – 384 с.
8. Пошерстник Н.В. Бухгалтерский учет на современном предприятии: учебно-практическое пособие. –М.: Проспект, 2011. -560 с
9. Каримов А.А., Исломов Ф.Р., Авлоқулов А.З. Бухгалтерия ҳисоби. Дарслик. – Т.: “Шарқ” НМАҚ, 2004.-592 б.
10. Сметанко А.В., Коваленко А.С., Шарапова И.С., Сорокина Е.С., Бурдюг Н.В. Молиявий натижалар назарияси.Ўқув қўлланма, 2014 й.
11. Базилинская О.Я. Финансовый учет: теория та практика : [науч. пособ.] / О.Я. Базилинская ; 2-ге вид. – К.: Центр учебной литературы, 2011. – 398 с. 12. Скалюк Р.В. Сущность и значение финансовых результатов в системе развития хозяйственной деятельности промышленных предприятий. http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/npkntu_e/2010_18_1/stat_18_1/21.pdf
13. Азимова Ф.П. Тўқимачилик саноати корхоналари фаолияти самарадорлигини бошқаришни такомиллаштириш. Монография. –Т.: “Factor book” нашриёти, 2022й. 28 июнь.”
14. Плахова Л.В., Анурина Т.М., Легостаева С.А. и др. Основы менеджмента: Учеб.пособие. – М.: КНОРУС, 2009. – 496 с.
15. “Ўзтўқимачиликсаноат” уюшмаси таркибидаги корхоналар маълумотларидан фойдаланилган. 2018-2021йй.

**QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARIGA XIZMAT KO'RSATUVCHI
SUBYEKTLARDA BUXGALTERIYA HISOBINING NAZARIY- USLUBIY ASOSLARI**

Turkmanov A'zam Saydullayevich -
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
mustaqil izlanuvchisi

 https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss2/a12

Annotatsiya. Maqolada qishloq xo'jaligi faoliyatida xizmat ko'rsatuvchi subyektlarning ahamiyati hamda buxgalteriya hisobining nazariy-uslubiy asoslari, qishloq xo'jaligi faoliyatida xizmat ko'rsatuvchi subyektlarning buxgalteriya hisobining o'ziga xos xususiyatlari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: agroservis, xizmat ko'rsatuvchi subyekt, buxgalteriya hisobi, boshqaruv hisobi, infratuzilma, hisob siyosati, xarajatlar hisobi.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА
В СУБЪЕКТАХ ОБСЛУЖИВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

Turkmanov Azam Saidullaevich -
Ташкентский государственный экономический университет,
независимый исследователь

Аннотация. В статье исследована роль хозяйствующих субъектов, оказывающих услуги в сельскохозяйственной деятельности, а также теоретико-методические основы бухгалтерского учета, особенности учета субъектов, оказывающих услуги в сельскохозяйственной деятельности.

Ключевые слова: агросервис, хозяйствующий субъект, бухгалтерский учет, управленческий учет, инфраструктура, учетная политика, учет затрат.

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ACCOUNTING IN
THE SERVICE SUBJECTS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES**

Turkmenov Azam Saidullayevich -
Tashkent State University of Economics,
independent researcher

Annotation. The article examines the role of economic entities providing services in agricultural activities, as well as theoretical and methodological foundations of accounting, features of accounting entities providing services in agricultural activities.

Keywords: agroservice, business entity, accounting, management accounting, infrastructure, accounting policy, cost accounting.

Kirish. Mamlakatimizda qishloq xo'jaligining tezkor rivojlanishi va mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash imkonini beruvchi qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarga mexanizatsiya va servis xizmatlarini ko'rsatish tizimini takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

2016-yilda qishloq xo'jalik texnikasini ishlab chiqarish, yetkazib berish va servis xizmati ko'rsatish hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilarga mexanizatsiya xizmatlari ko'rsatishning yagona o'zaro bog'langan tizimining yaratilishi qishloq xo'jaligi korxonalarini, "O'zagroservis" AJ tashkilotlarining servis korxonalarini va mashinatraktor parklarini qayta jihozlashni ta'minlash imkonini berdi.

Shu bilan birga, mazkur sohada o'tkazilgan tahlillar, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarga mexanizatsiya va servis xizmatlarini ko'rsatish tizimida qator tizimli muammolar saqlanib qolayotganligini ko'rsatdi [1].

Shularni hisobga olganda, qishloq xo'jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq xo'jaligining yillik o'sishini kamida 5 foizga yetkazish, tumanlarda aniq mahsulot turini yetishtirishga ixtisoslashtirish, qishloq xo'jaligida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ko'lamini kengaytirish va sug'urtalashning yangi mexanizmlarini amalga oshirish kabi dolzarb masalalar hali o'z echimini etarli darajada topmagan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Iqtisodchi olimlar Ibragimov A., Ochilov I., Qo'ziev I., N. Rizaevlarning fikriga ko'ra: xalqaro biznes tili sifatida buxgalteriya hisobi davlat qonunlarini bajarilishini kafolatlashi, tadbirkorlikni rivojlantirilishiga mulkni saqlash va ko'payishiga xizmat qilishi, manfaatdorlar tomonidan muhim iqtisodiy qarorlarni qabul qilishda zarur bo'ladigan to'liq va ishonarli axborotlarni o'z vaqtida yetkazib berishi kerak. [9]

Sh.T. Ergasheva, G.B. Quvvatov, R.A. Mannapovanning fikrlariga ko'ra: ma'lumki, buxgalteriya hisobi hisob davri bilan bog'liq barcha jarayonlar, ya'ni buxgalteriya hisobiga oid ma'lumotlarni dastlabki tan olish, zarur hollarda ularni birlamchi hujjatlarda rasmiylashtirish, ma'lumotlarni hisobvaraqlar va hisob restrlarida qayd etish va moliyaviy hisobot tayyorlash bosqichlarini qamrab oladi. Albatta, foydalanuvchiga moliyaviy hisobot taqdim etiladi. Shu bois, MHXSQ, asosan moliyaviy hisobotga nisbatan talablar belgilaydi. Lekin bundan standartlar birlamchi hujjatlar, hisobvaraqlar va hisob restrlarini inkor qiladi deb xulosa qilish noto'g'ri [10].

K.B. Urozov, M.E. Po'latovning ta'riflashicha, buxgalteriya hisobining bosh maqsadi iqtisodiyotning quyi bo'g'ini tashkil qiluvchi xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyati, faoliyat natijalari, mulki, mulkni tashkil topish manbalari to'g'risidagi axborotlarni

qayd etish, hujjatlashtirish, guruhlash, jamlash hamda bu axborotlarni tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qiluvchi foydalanuvchilarga yetkazish hisoblanadi.

Abduvaxidov F.T., Qo'ziyev I.N., Sh.X. Dadabeyevlarning fikrlariga ko'ra: buxgalteriya hisobining asosiy maqsadi to'liq va ishonarli axborotlarni shakllantirish, ichki va tashqi foydalanuvchilarni u bilan ta'minlash, shuningdek, boshqaruv va moliyaviy qarorlar qabul qilish uchun axborotlardan samarali foydalanishdir [12].

Buxgalteriya hisobi amaliyotida xarajatlar hisobi nazariyasi va amaliyotining shakllanishi va rivojlanishi bir necha asrlarga borib taqaladi.

Turli davrlarda iqtisodiy, huquqiy, texnologik, texnik va boshqa tendentsiyalar ta'sirida buxgalteriya hisobining mazmuni xarajatlar haqidagi fikrlar va ularni hisobga olishga yondashuvlar o'zgardi.

Xarajatlarni hisobga olish nazariyasi va amaliyoti evolyutsiyasi haqida to'liqroq tushunchani shakllantirish uchun ushbu masalaga ushbu sohaning quyidagi yo'nalishlarda rivojlanishini ko'rib chiqish orqali yondashish kerak:

- xarajatlar hisobi tushunchalarining genezisi va evolyutsiyasi;
- xarajatlar hisobi schyotlarining evolyutsiyasi;
- sintetik va analitik xarajatlar hisobining evolyutsiyasi.

Hozirgi zamon olimlari ta'limotlarida xo'jalik yurituvchi subyektni buxgalteriya hisobi va analitik ta'minotining umumiy tizimida xarajatlar hisobi quyi tizimining o'rnini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Xarajatlarni hisobga olish quyi tizimi haqida gapirganda, ba'zi olimlar uni boshqaruv hisobi kontekstida ko'rib chiqadilar.

Tarixan xarajatlar hisobi tashkilotlarning ishlab chiqarish hisobining asosi hisoblangan. Ch.T.Xorngren, J.Foster boshqaruv hisobini ishlab chiqarish bilan taqqoslab, oxirgisini xarajatlar hisobi deb atab, ularni "amalda bir-biridan farq qilib bo'lmaydi" [7]. V.E. Kerimov, T.P. Karpova turli mamlakatlarda asta-sekin «ishlab chiqarish hisobi» atamasi «Boshqaruv hisobi» bilan almashtirilganligini ta'kidlaydilar [14]. K. Druri xarajatlar hisobi va boshqaruv hisobini ajratib ko'rsatadiki, "xarajat hisobi tovar-moddiy zaxiralar tannarxini baholashda tannarx va xarajatlar hisobi bilan bog'liq bo'lib, tashqi tuzilmalar bo'yicha hisobotga muvofiqligini ta'minlash va ichki bo'limlar uchun foydani o'lchash uchun amalga oshiriladigan maqsadlar.

Boshqaruv hisobi mo'ljallangan menejerlar qarorlar qabul qilishlari, rejalashtirishlari, faoliyatini nazorat qilishlari va baholashlari uchun zarur bo'lgan tegishli ma'lumotlarni taqdim etish" [4-5].

Shunga o'xshash fikrni M.A. Vaxrushina shuningdek, ilgari ishlab chiqarish hisobining maqsadi "ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot birligiga

tushadigan daromadni aniqlash” ekanligini ta’kidlaydi va hozirgi vaqtda “ishlab chiqarish buxgalteriya hisobi ishlab chiqarish xarajatlarini monitoring qilish, oldingi davrlar, hisob-kitoblar yoki prognozlar bilan taqqoslaganda ortiqcha xarajat sabablarini tahlil qilish, shuningdek, mumkin bo’lgan tejash zaxiralarini aniqlash uchun mo’ljallangan” [16].

E.I. Kostyukova, R.I. Galilova ishlab chiqarish buxgalteriya hisobini boshqaruv hisobining bir qismi deb hisoblaydilar, “shu jumladan, birinchi navbatda, xarajatlar hisobi va nazorati, tayyor mahsulot ishlab chiqarish hisobi, ishlab chiqarilgan mahsulotni sotishdan olingan daromadlarni hisobga olish va hisobga olish”[5].

Olimlarning tadqiqotlarini xo’jalik yurituvchi subyektni boshqarish tizimida xarajatlar hisobi, boshqaruv hisobining o’rni bilan bog’liq holda tahlil qilib, axborotni shakllantirishni ta’minlovchi buxgalteriya hisobi tizimining elementi sifatida qayd etish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Buxgalteriya hisobini tartibga solish bo’yicha mavjud bo’lgan ilmiy tadqiqotlarni o’rganish, xarajatlarni shakllanishini qiyosiy solishtirish, statistik ma’lumotlarni o’rga-

nish va iqtisodiy jihatdan taqqoslash va tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, ilmiy abstraksiyalash, ma’lumotni guruhlash, analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan keng foydalanilgan.

Tahlili va natijalar. O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O’zbekiston xalqiga Murojaatnomasiga nutqida “...biz qishloq xo’jaligida islohotlarni qat’iy davom ettiramiz. Yer munosabatlari bo’yicha katta ishlarni boshlab, shu yilning o’zida 100 ming gektar ekin erini aholiga dehqonchilik qilish uchun bo’lib berdik. Buning hisobidan 1,5 million tonna qo’shimcha oziq-ovqat yetishtirildi. Eng asosiysi, qishloqlarda 400 mingta yangi dehqon xo’jaligi tashkil qilindi, 1 million 200 mingdan ziyod odamlarimiz band bo’lib, daromad olyapti” deb ta’kidladilar [2]. Statistik ma’lumotlarga nazar tashlaydigan bo’lsak, qishloq xo’jaligining asosiy ko’rsatkichlari 2010-2020-yillar uchun ma’lumotlar quyida respublika bo’yicha qishloq xo’jaligi ekinlari ekin maydoni, ming gektar, qishloq xo’jaligi mahsuloti, mlrd. so’m, qishloq xo’jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning o’sish sur’ati, o’tgan yilga nisbatan foizda haqida ma’lumot keltiramiz (1-jadval).

1-jadval

Qishloq xo’jaligining asosiy ko’rsatkichlari (2021-yil uchun dastlabki ma’lumot) [5]

Ko’rsatkichlar	2012-yil	2013-yil	2014-yil	2015-yil	2016-yil	2017-yil	2018-yil	2019-yil	2020-yil	2021-yil
Qishloq xo’jaligi ekinlari ekin maydoni, ming gektar	3628,1	3658,6	3678,2	3694,2	3706,7	3474,5	3396,0	3309,4	3396,1	3260,7
Qishloq xo’jaligi mahsuloti, mlrd. so’m	55750,0	66435,3	81794,3	99604,6	115599,2	148199,3	187425,6	216283,1	250250,6	302524,9
shu jumladan:										
dehqonchilik	30592,3	36237,4	43194,3	55429,2	61755,1	83303,4	98406,4	111904,8	123858,8	151083,4
chorvachilik	25157,7	30197,9	38600,0	44175,4	53844,1	64895,9	89019,2	104378,3	126391,8	151441,5
Qishloq xo’jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning o’sish sur’ati, o’tgan yilga nisbatan foizda	107,2	106,6	106,3	106,1	106,3	101,0	100,2	103,3	102,7	103,6
shu jumladan										
dehqonchilik	107,1	106,1	105,9	105,5	105,7	98,2	95,8	104,8	103,2	103,1
chorvachilik	107,4	107,3	106,7	106,9	107,0	104,1	105,7	101,6	102,1	104,1

Qishloq xo’jaligi ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning asosiy shartlaridan biri yuqori darajada texnik jihozlanganlik, ilg’or texnologiyalarni qo’llashga xizmat qiladigan, ya’ni innovatsion faoliyat rivojlangan mamlakatlar iqtisodiy strategiyasining asosidir.

Hisob-kitoblarga ko’ra, iqtisodiy o’sishning 30% mehnat xarajatlarini oshishi, 40% mehnat unumdorligini oshishi va 30 % esa innovatsion texnologiyalarni qo’llash hisobiga ta’minlanar ekan.

Qishloq xo’jaligida innovatsion infratuzilmani shakllantirish va rivojlantirish jarayoni majmuaviy va ko’p jihatli xarakterga ega.

Uning shakllanishi va rivojlanishiga, birinchidan, makroiqtisodiy omillar ta’sir etadigan bo’lsa, ikkinchidan, infratuzilma elementlarining o’ziga xos xususiyatlariga bog’liq bo’ladi.

Respublikada fermer xo’jaliklarini tashkil etish bilan birga ularga xizmat ko’rsatuvchi infratuzilma obyektlarini hukumatimiz tomonidan qabul qilingan bir qator huquqiy-me’yoriy hujjatlar asosida tashkil etildi va rivojlantirildi. Xususan, hozirgi kunda MMTP, SIU mineral o’g’it bilan ta’minlash, YOMM bilan shaxobchalari faoliyat ko’rsatib kelmoqda va boshqa infratuzilma obyektlari faoliyat ko’rsatib kelmoqda (2-jadval) [6].

O'zbekiston Respublikasida faoliyat ko'rsatayotgan infratuzilma obyektlari to'g'risida ma'lumot, (2017 yil)

№	Hududlar	Infratuzilma obyektlari, dona				
		MMTP	SIU	YoMM sotish shaxobchalari	Mineral o'g'it sotish shaxobchalari	Zooveterinariya xizmati shaxobchalari
1.	Qoraqalpog'iston	133	126	74	102	129
2.	Andijon	185	105	64	59	151
3.	Buxoro	55	131	60	71	215
4.	Jizzax	2	116	56	7	147
5.	Qashqadaryo	169	152	95	90	279
6.	Navoiy	3	57	47	18	62
7.	Namangan	113	134	56	34	142
8.	Samarqand	195	40	109	86	434
9.	Surxondaryo	44	152	65	51	219
10.	Sirdaryo	9	91	66	46	68
11.	Toshkent	178	148	65	83	194
12.	Farg'ona	155	122	62	61	142
13.	Xorazm	38	113	79	92	180
Respublika bo'yicha jami		1279	1487	898	800	2362

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev qishloq xo'jaligi xodimlari kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida quyidagilarni ta'kidlab o'tdilar: "...hozirgi paytda mamlakatimizdagi 146 ming 295 ta qishloq xo'jaligi texnikasining 38 foizi allaqachon o'z umrini o'tab bo'lgan, ya'ni butunlay eskirgan".

Yuqorida qayd etilgan ma'lumotlardan ma'lumki qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi subyektlarda buxgalteriya hisobini yuritish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa, bevosita umuman olinganda buxgalteriya hisobi va hisobotlariga ham aloqadordir.

Zero, qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi subyektlarda buxgalteriya hisobi yuritilishi agroservis jarayonlarni hisobiga olinishi mahsulot (ish va xizmatlar)ni tannarxini, bajarilgan ishlar va ko'rsatilgan xizmatlarning narxlarini shakllantirish, qo'shilgan qiymat solig'ini qaytarish muddatini qisqartirish va boshqa hisob-kitoblar tashkil etish hamda yuritish shular jumlasidandir.

Shuningdek, qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi subyektlarda buxgalteriya hisobining isloh qilinishda avvalo quyidagi ustivor yo'nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

-buxgalteriya hisobining huquqiy asoslarini rivojlantirish;

-buxgalteriya hisobining milliy standartlarni muvofiqlashtirish va amaliyotga joriy etish;

-xo'jalik yurituvchi subyektlarning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib BHMS qo'llash bo'yicha ustivor yo'nalish bo'yicha amaliy-uslubiy ko'rsatmalar va tavsiyalarni ishlab chiqish;

- moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablari asosida optimallashtirish jarayoni amaliyotga joriy etish;

- xo'jalik yurituvchi subyektlarning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib hisobi siyosatini to'g'ri ishlab chiqish va joriy qilish lozimdir.

- hisobni boshqarish tizimini qaytadan tashkil etish yo'li bilan yuqoridagi asosiy ustivor yo'nalishlarni muvafaqqiyatli bajarilishida.

Yuqorida keltirilgan ko'rsatmalar va tavsiyalarning biron-tasi tushib qoldirilgudek bo'lsa, maqsadga erishib bo'lmaydi. Lekin buxgalteriya hisob tizimini bugungi talablar asosida isloh qilinishi, ya'ni yangi marralarga erishishda ushbu mavzuni dolzarb belgilaydi.

«Boshqaruv hisobi» fanining predmeti xarajatlar va mahsulot tannarxi kalkulyatsiyasi, javobgarlik markazlari bo'yicha boshqaruv hisobini tashkil etish, byudjetlashtirish, istiqbolda korxonalar taraqqiyotini belgilovchi loyihalar tahlili, segmentlar bo'yicha hisobot tuzish, samarali transfert baholarini shakllantirishning nazariy-uslubiy hamda tashkiliy asoslarini yaratish hisoblanadi.[8]

Qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi subyektlar faoliyatini boshqarishda xarajatlar hisobi quyi tizimining asosiy roli uni takomillashtirishni taqozo etadi, bu quyidagi sabablarning natijasidir:

- tarmoqlarni rivojlantirish strategiyasi sohasida davlat siyosatining amalga oshirilishini ta'minlash zarurati;

- ko'p bosqichli boshqaruv jarayonini axborot bilan ta'minlash sifatini oshirish zarurati;

- subyektning iqtisodiy faoliyatiga tashqi xarajatlarni shakllantiruvchi omillarning ta'sirini baholash zarurati;

– raqobatchilar faoliyatini baholash zarurati;
– strategiyani amalga oshirish nuqtai nazaridan iqtisodiy faoliyatni baholash mexanizmini ishlab chiqish zarurati;

– xarajatlar to'g'risidagi axborotni shakllantirishning aniqligini oshirish zarurati va boshqalar.

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda yanada chuqurroq ilmiy tadqiqotlar uchun asos xarajatlarni tashkil etish va hisobga olish sohasidagi muammolarni hal qilish bilan bog'liq masalalar, qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi subyektlarni zamonaviy talablarga javob beradigan, ularning faoliyatining xususiyatlarini, shuningdek, kishloq xo'jaligiga xizmat kursatuvchi subyektlar faoliyat yuritayotgan subyektning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda boshqarish.

Shunday qilib, buxgalteriya hisobida xarajatlarni hisobining genezisi va evolyutsiyasini o'rganish, qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi subyektning boshqarishning axborot maydonida xarajatlarni hisobi quyidagilarning o'rnini aniqlash, xarajatlarni hisobga olish, muammoga olimlarning qiziqishi ortib borayotganini ko'rish imkonini beradi.

Xarajatlarni hisobga olishning qozon usuli, xarajatlarni hisobga olish va uni dastlabki bosqichda ishlab chiqishda qo'llaniladigan, ularni kamaytirish uchun zaxiralarni aniqlashga imkon bermadi.

Shu munosabat bilan xarajatlar hisobi nazariyasi va amaliyotining rivojlanishi xarajatlarga qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi subyektlar faoliyatini boshqarish omili sifatida qaralishiga olib keldi.

Hozirgi bosqichda xarajatlarni hisobga olish va mahsulot tannarxini hisoblashga yondashuvlar me'yoriy-uslubiy tartibga solish hujjatlari talablari bilan belgilanadi.

Qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi subyektlarning faoliyati, yangilarini rivojlantirish va mavjudlarini takomillashtirish uchun dinamik o'zgaruvchan muhit sharoitlari, buxgalteriya hisobi va boshqaruv usullarining tarqalishi biznes jarayonlariga, jumladan, xarajatlarni hisobga olish jarayoniga yangi talablarni qo'yadi. Shu bilan birga, bunday jarayon qaror qabul qilishni talab qiladigan bir qator muammolar bilan bog'liq. Xarajatlarni hisobga olishni tashkiliy ta'minlash va ushbu sohada bir qator quyidagi muammolar alohida rol o'ynaydi. Ilmiy adabiyotlarni ko'rib chiqish natijasida xo'jalik yurituvchi subyektning boshqarishning axborot maydonida xarajatlar hisobi quyidagilarning o'rnini aniqlash imkonini berdi (1-rasm).

Qishloq xo'jaligi korxonalariga xizmat ko'rsatuvchi subyektlar, ya'ni mashina-traktor parkida bajarilgan ish va xizmatlari bo'yicha buxgalteriya hisobi tizimi quyidagi asoslarga tayangan holda

ma'lumotlar turkumlashtiriladi va guruhlarga ajratiladi:

- iqtisodiy ma'lumotlarni qamrashning kengligi bo'yicha;

- buxgalteriya hisobining o'zaro bo'lim aloqalarning darajasi bo'yicha;

- tezkorlik, to'liqlik darajasi va mahsulotning tannarxi bo'yicha.

Shuningdek, mashina-traktor parklari agroservis jarayonlarida bajarilgan ish va ko'rsatilgan xizmatlarining xarajatlari yoki tannarxini hisobga olar ekanmiz, agroservis bo'yicha shartnoma va dalolatnomalar asosida bajarilgan ish va xizmatlarning hajmi va obyektlariga qarab sarflangan xarajatlarning hisobini va tahlilini ifodalashi muhimdir.

Demak, mashina-traktor parki (MTP) bajarilgan ish va xizmatlarning xarajatini umumlashtiruvchi ko'rsatkich bu tannarxidir.

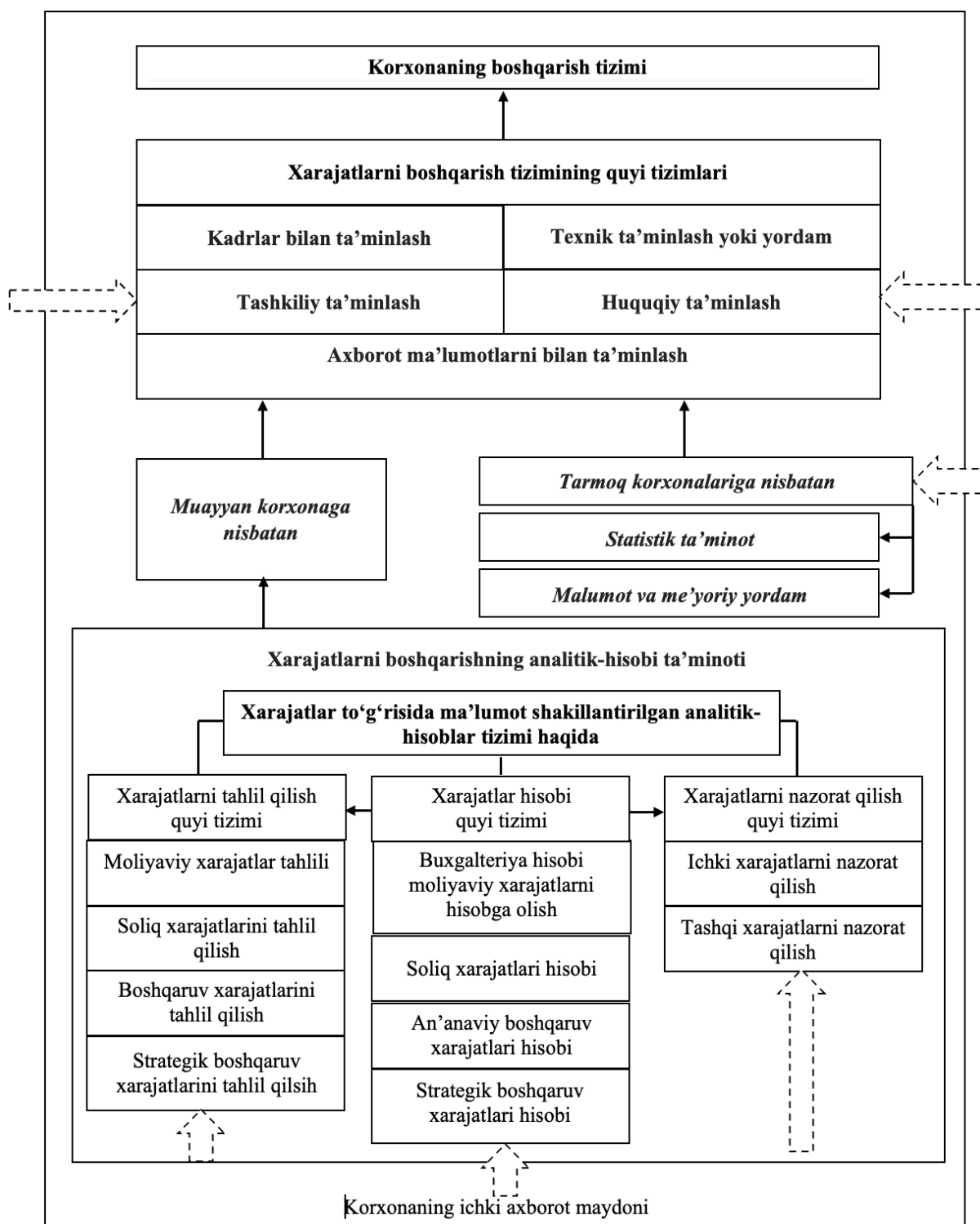
Bajarilgan ish va xizmatlar hisobotida MTP agroservisning tannarxini aks ettiradi, ish va xizmatning iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichini aks ettiradi.

Bajarilgan ish va xizmatlar bo'yicha xarajatlari to'g'risida to'la-to'kis ma'lumotlarga ega bo'lmasdan, MTPda bajarilgan ish va xizmatlarini iqtisodiy samarali boshqarish aslo mumkin emas. Chunki bajarilgan ish va xizmatlar shartnoma vazifalarini bajarish asosan shartnoma bahosi bo'yicha bo'lishi, shartnomaviy foyda va daromadni ortishini ta'minlaydi.

MTPda bajarilgan ish va xizmatlar xarajatlarni hisobga olish maqsadida xarajatlarni turkumlashtirish, transfert bahoni belgilash usuli va uni o'rnaish hamda hisobga olish kerak.

Bajarilgan ish va xizmatlarini tannarxini tahlil qilishda jami haqiqiy tannarx bo'yicha shartnomaning bajarilishiga umumiy baho berish bilan boshlanadi. Tahlil qilish jarayonida ish va xizmatlarning hajmi taqqoslanadi, hamda ish xizmatning haqiqiy tannarxi shartnoma tannarxi hamda o'tgan yilgi darajasi bilan taqqoslanadi, shu jumladan haqiqiy tannarxi esa faqat shartnomada ko'rsatilgan tannarxi bilan qiyoslanadi.

Fikrimizcha, agroservis xizmatlari ko'rsatishda bo'ladigan hisob-kitob jarayonidagi munosabatlarni tezlashtiradi va agroservis to'lovlari o'z vaqtida bajarilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari kelib tushgan mablag'larni MTP buxgalteriyasida hisobga olinishida ularning schyotlarda hisob siyosatiga ko'ra hamda moliyaviy natija va boshqa to'lovlarni amalga oshirishda hisob ishlarini soddalashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ta'kidlash joizki, agroservis xizmatlarga haq to'lanishi, u moddiy va ma'naviy jihatdan rag'batlantirilsa, shuningdek, boshqaruv qarorlari to'g'ri ma'noda qabul qilinib ularning manfaatlari uyg'unlashib boradi.

1- rasm. Xarajatlarni hisobga olish quyi tizimining xo'jalik yurituvchi subyektni
2- boshqarishning axborot maydonidagi o'rni

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqildi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytish mumkinki, respublikamiz agrar sohasini barqarorligi ta'minlashda qishloq xo'jaligi faoliyatida xizmat ko'rsatuvchi subyektlarning buxgalteriya hisobini isloh qilinishi bugungi kun asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Qishloq xo'jaligi faoliyatida xizmat ko'rsatuvchi subyektlarning buxgalteriya hisobidan foydalanuvchilarning imkoniyatlarini kengaytiradi, buxgalteriya hisobining sifati va samaradorligini

oshiradi hamda buxgalteriya xizmatlarining har xil turlarini integratsiyalashda zamonaviy innovatsion yondashuvlarni shakllantiradi.

Tadqiqot natijasida quyidagi taklif va tavsiyalarni ishlab chiqdik:

Birinchi, qishloq xo'jaligi faoliyatida xizmat ko'rsatuvchi subyektlarda buxgalteriya hisobida xarajatlar hisobiga yondashuvlarning genezisi va evolyutsiyasi o'rganiladi. Xarajatlarni hisobga olish

tizimining xorijiy va mahalliy nazariyasi va amaliyotidagi rivojlanishini tarixiy tahlil qilish turli davrlarda uning rivojlanishiga yordam bergan omillarni aniqlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, xarajatlarni hisobga olish quyi tizimining boshqaruv tizimidagi o'rnini aniqladi. Bu qishloq xo'jaligi faoliyatida xizmat ko'rsatuvchi subyektlar faoliyatini boshqarishning buxgalteriya hisobi va tahliliy ta'minotini shakllantirish, shuningdek, xarajatlarni boshqarish jarayonida xarajatlar hisobining o'rnini va ahamiyatini aniqlash imkonini berdi.

Ikkinchidan, xarajatlarni hisobga olishni me'yoriy va uslubiy tartibga solishning xususiyatlari ochib berildi. Tadqiqot davomida xarajatlarni hisobga olishni me'yoriy-uslubiy ta'minlash tizimidagi muammolar aniqlandi, hamda xarajatlarni hisobga olish maqsadida biznes jarayonlarini, javobgarlik markazlarini va xarajatlar joylarini aniqlash, mashina-traktor parki korxonalarini faoliyatning mavsumiylik omilini hisobga olgan holda va tashqi va ichki foydalanuvchilar uchun ma'lumotlarni oshkor qilgan holda segment hisobotini ishlab chiqish, segment hisobotlarini mashina-traktor parki korxonalarini faoliyatiga moslashtirish. Bu esa buxgalteriya hisobi axboroti foydalanuvchilarini (rahbarlar, boshqaruvchilar, menejerlar) o'z vaqtida kerakli qarorlarni qabul qilishlariga imkoniyat yaratadi va ish samaradorligini oshiradi.

Bundan tashqari, qishloq xo'jaligi faoliyatida xizmat ko'rsatuvchi subyektlarda xarajatlarni hisobga olish bo'yicha uslubiy tavsiyalar va ko'rsatmalar-

ni ko'rib chiqish qishloq xo'jaligi iqtisodiyot tarmoqlari, shu jumladan mavsumiy xususiyatga ega agroservis xarajatlar hisobi yetarli darajada tartibga solinmaganligini ko'rsatdi ishlab chiqarishning ayrim agroservis mavsumiy ish va ko'rsatilgan xarajatlarni hisobga olishni metodik ta'minlashni belgilaydi.

Uchinchidan, ishlab chiqarishning mavsumiy qishloq xo'jaligi faoliyatida xizmat ko'rsatuvchi subyektlarida segmentlar bo'yicha axborotni shakllantirish va taqdim etishning hozirgi holati o'rganildi. Moliyaviy hisobotlarda segment ko'rsatkichlarini jamlash bilan bog'liq kamchiliklar aniqlandi, bu tashqi foydalanuvchilar tomonidan mashina-traktor park o'ziga xosligini segmentlar bo'yicha hisobotning axborot mazmunini oshirishga qaratilgan yondashuvlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Shuningdek, qishloq xo'jaligi faoliyatida, jumladan, mashina-traktor parkining segmentlar bo'yicha ma'lumotlarini shakllantirish va taqdim etish uslubi sifatida aniqlandi.

Umumiy xulosa qilib aytganimizda, qishloq xo'jaligi faoliyatida xizmat ko'rsatuvchi subyektlarida buxgalteriya hisobida xarajatlar hisobini takomillashuvi, boshqaruv jarayonini axborot bilan ta'minlash sifatini yaxshilanishi. strategik yo'nalish nuqtai nazaridan xarajatlar hisobi buxgalteriya hisobining obyektlari hisoblanadi, boshqaruv hisobi va moliyaviy hisobotni tartibga solishdagi zarur axborotni hosil qilish uchun foydalanish tartibini belgilab beradi.

Manba va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarga mexanizatsiya va servis xizmatlarini ko'rsatish samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 29.05.2018-yildagi PQ-3751-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi 20.12.2022-y.
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika Qo'mitasining hisobot ma'lumotlari asosida tayyorlangan. www.stat.uz
4. Хамраева С.Н. Қишлоқ хўжалиги инфратузилмасини инновацион ривожлантиришнинг иқтисодий самарадорликка таъсири №4 (10). 2017 Journal of "Irrigation and melioration" 56-60 bet.
5. Ergasheva S.H.T., Quvvatov G.B., Mannarova R.A. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari [Matn]: o'quv qo'llanma. – T.: Ma'naviyat, 2021. – 288 b. 13-bet.
6. Урозов К.Б., Пўлатов М.Э. Бухгалтерия ҳисоби. Дарслик. – Т.: «Иннонэтион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи», 2020, 558 бет. 11-13-бетлар.
7. Abduxaidov F.T., Qo'ziyev I.N., Dadabayev Sh.X. Buxgalteriya hisobi. Darslik. – T.: TDIU, 2019. – 403 b. 16- bet
8. Хорнгрен, Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект : пер. с англ. / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер; Под ред. Я. В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 416 с.-8с
9. Карпова Т.П. Управленческий учет [Текст] : учебник для вузов / Т. П. Карпова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 351 с.
10. Друри К. Управленческий и производственный учет. Вводный курс [Текст] : учебник для студентов вузов / К. Друри. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. – 735 с. 20-с
11. Вахрушина М.А. Бухгалтерский управленческий учет : учеб. для студентов вузов, обучающихся по экон. специальностям / М.А. Вахрушина. – 6-е изд., испр. – М.: Омега-Л, 2007. – 570 с. 12с.
12. Костюкова, Е. И. Организационно-методическое обеспечение управленческого учета затрат и калькулирования себестоимости продукции в рыбноводческих организациях [Текст] : монография / Е. И. Костюкова, Р. И. Галилова. – Ставрополь : АГРУС Ставропольского гос. аграрного ун-та, 2012. – 156 с. 16с.
13. Хасанов Б.А., Хошимов А.А. Бошқарув ҳисоби. Дарслик. – Т.: «Шарқ» MNK. 2005.-255 б. 20-бет.